

UDK 005.21:334.72.021
10.5937/TokOsig2502273J

dr Tatjana Jevremović Petrović¹

KORPORATIVNO UPRAVLJANJE U DRUŠTVIMA ZA OSIGURANJE

ORIGINALNI NAUČNI RAD

Apstrakt

Korporativno upravljanje predstavlja deo prava privrednih društava koji uređuje upravljanje i kontrolu u privrednom društvu. Poslednjih godina, naročito nakon finansijske krize, oblast korporativnog upravljanja posebno postaje važna u finansijskim organizacijama, uključujući i društva za osiguranje, i na njih se sve češće primenjuju posebna pravila u upravljanju i kontroli poslovanja. Srpsko pravo razvilo je posebna pravila o korporativnom upravljanju u društvima za osiguranje pod jakim uticajem evropske regulative i brojnih izvora mekog prava koji preporučuju odgovorno i održivo upravljanje u društvima za osiguranje i nastoje da pored ostvarivanja klasičnih ciljeva zaštite interesa društva naročito podstaknu zaštitu interesa korisnika usluga osiguranja i drugih nosilaca interesa.

Od najznačajnijih pitanja korporativnog upravljanja u društvima za osiguranje ističu se načela njihovog poslovanja i rad u interesu društva i njegovih akcionara u cilju zaštite interesa korisnika osiguranja. Posebno su uređena i poslednjih godina unapređena pravila o strukturi i sastavu organa uprave društava za osiguranje. Pod uticajem prava EU razvijen je složen sistem upravljanja u tim društvima i njegov cilj je oprezno i savesno vođenje poslova društva. Ključne odlike efektivnog sistema upravljanja čine adekvatna i transparentna organizaciona struktura sa strogim razgraničenjem i podelom nadležnosti i efikasan sistem prenosa informacija.

Poslednjih godina preovladava shvatanje da dužnost rada u interesu društva za osiguranje treba razumeti tako da obuhvati i principe i standarde ekološki

¹ Redovna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, imejl: tatjana.jp@ius.bg.ac.rs.

ORCID: 0000-0003-1437-6933

Rad primljen: 18.3.2025.

Rad prihvaćen: 10.4.2025.

i društveno odgovornog održivog poslovanja. Time se pred upravu više nego ikad stavlja težak zadatak sprovođenja sve kompleksnijih pravila poslovanja i sistema upravljanja. Radi toga je nužno njihovo dalje usavršavanje i konkretizacija uslova koje članovi uprave društava u finansijskom sektoru moraju da ispune, kako bi imali dovoljno znanja i veština u razumevanju i upravljanju rizicima održivog poslovanja.

Ključne reči: korporativno upravljanje, društva za osiguranje, dužnost pažnje, dužnost rada u interesu društva, održivo poslovanje.

I Uvod

Korporativno upravljanje predstavlja značajan deo prava privrednih društava koji bliže uređuje odnos između privrednog društva i njegove uprave. Najčešće se definiše kao sistem upravljanja i kontrole društva.² Važan je deo opšte teorije kompanijskog prava, pod čijim je uticajem poslednjih godina izraženo modernije, efikasnije i održivo uređenje i poslovanje privrednih društava kako kod nas, tako i u uporednom pravu.

Oblast korporativnog upravljanja uređena je u značajnoj meri zakonskim odredbama, i to kako opšteg karaktera – u odnosu na sva privredna društva, tako i posebnim propisima. Posebna pravila najčešće se odnose na samo neke forme društava (na primer, akcionarska društva), društva koja imaju neka osobena svojstva (na primer, javna društva) ili društva koja obavljaju posebne delatnosti (poput delatnosti banaka ili u oblasti delatnosti osiguranja). Delatnost osiguranja predstavlja jedan od onih segmenata posebnog kompanijskog prava u kome je izražen razvoj, modernizacija i unapređenje mnogobrojnih i složenih posebnih pravila korporativnog upravljanja. Otud društva za osiguranje, kao i druga društva u finansijskom sektoru privlače izuzetnu pažnju u načinu uređenja njihove organizacije i poslovanja i njihovog upravljanja i nadzora.

Ovaj rad ima cilj da prikaže osnovna pravila i principe korporativnog upravljanja u oblasti osiguranja. Na prvom mestu će njegova pažnja biti okrenuta važećim pravilima i principima u Republici Srbiji. Ipak, oni će biti stavljeni u širi teorijski i regulatorni kontekst u meri u kojoj obim i cilj ovog rada to dozvole. Budući da se poslednjih godina mnogo pažnje okreće ne samo ka kvalitetnom i modernom,

² To je definicija koju je komisija na čelu sa A. Kedberijem (A. Cadbury) dala u Izveštaju o finansijskim aspektima korporativnog upravljanja još 1992. godine, najpoznatijim u nizu dokumenata koji uređuje korporativno upravljanje u privrednim društvima. Pod njegovim uticajem razvijeni su brojni kodeksi korporativnog upravljanja širom sveta. *Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance, Report of the Committee on the Financial Aspects of Corporate Governance*, December 1992, dostupno na adresi: <https://www.ecgi.global/sites/default/files/codes/documents/cadbury.pdf>, 31. 8. 2024, 14, tač. 2.5. Izveštaj se popularno naziva i *Kedberi izveštajem* i *Izveštajem Kedberi komisije*.

već na prvom mestu održivom upravljanju, ovo je prava prilika da se i ono razmotri kroz korporativno upravljanje u društvima za osiguranje. Smatra se da pored javnih akcionarskih društava upravo društva iz finansijskog sektora najviše mogu da doprinesu jačanju i primeni ESG principa i standarda, ostvarivanju dugoročnih ciljeva u poslovanju društava, i uopšte unapređenom korporativnom upravljanju.³

II Korporativno upravljanje u privrednim društvima

Tradicionalno se oblast korporativnog upravljanja razume tako da obuhvata pitanja unutrašnjeg i spoljašnjeg upravljanja i kontrole u društvu.⁴ Dok unutrašnje korporativno upravljanje razmatra unutrašnju organizaciju društva i upravljanje putem organa društva, spoljno korporativno upravljanje definiše se kao skup uticaja na društvo i naročito njegovu upravu (na primer, preuzimanje). Spoljni uticaj nije u većoj meri izražen kod društava koja obavljaju finansijske delatnosti, te je od manjeg značaja i za društva za osiguranje.⁵ Najvažniji krug pitanja korporativnog upravljanja koja se odnose na društva za osiguranje, kao i kod drugih društava u oblasti finansijskih delatnosti predstavlja upravljanje i kontrolu putem stručnih i nezavisnih organa. Suština pravila korporativnog upravljanja otud uređuje ulogu, nadležnosti i odgovornost organa društva, prava, obaveze i posebne dužnosti pojedinih lica, kao i nadzor koji se vrši nad njima.⁶

Među pitanjima koja najčešće ulaze u krug pravila i principa korporativnog upravljanja naročito se ističu ona o donošenju poslovnih odluka, postupanju prema određenim standardima i u skladu sa dužnostima prema privrednom društvu. Pravo i obaveza određenih lica da upravljaju društvom nameće potrebu regulisanja njihovog odnosa sa privrednim društvom, ali i sa drugim nosiocima interesa u privrednom društvu: njegovim akcionarima, poveriocima i zaposlenima. Među klasičnim pitanjima korporativnog upravljanja nalazi se broj i vrsta organa u privrednom društvu, njihov sastav i nadležnosti, kao i međusobni odnos organa. Polemiše se o prednostima

³ Michele Siri, Shanshan Zhu, „Integrating Sustainability in EU Corporate Governance Codes“, *Sustainable Finance in Europe: Corporate Governance, Financial Stability and Financial Markets* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Seraina Grünewald), Second Edition, Palgrave Macmillan, Cham, 2024, 211–212.

⁴ Klaus J. Hopt, „Corporate Governance of Banks and Financial Institutions: Economic Theory, Supervisory Practice, Evidence and Policy“, *European Business Organization Law Review*, Vol. 22, Nr. 1/2021, 14. U našoj literaturi na prvom mestu vid. Mirko S. Vasiljević, *Korporativno upravljanje: Izabrane teme*, Udruženje pravika u privredi Srbije, Beograd, 2013, 27.

⁵ Hopt ističe da je to zbog nepostojanja razvijenog evropskog tržišta kojim se preuzima kontrola društava u oblasti finansijskog poslovanja (K. J. Hopt, 14), ali je sigurno od značaja i postojanje i nadzor nad ispunjenjem strogih uslova koji se nameću u sticanju učešća i uslovima radi imenovanja lica za člana uprave tih društava.

⁶ Arthur van den Hurk, Michele Siri, „Comparative regulation of corporate governance in the insurance sector“, *Governance of Financial Institutions* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Gerard van Solinge), Oxford University Press, Oxford, 2019, 44.

i izazovima centralizovanog i decentralizovanog upravljanja, dodatnog nadzora u privrednom društvu i jačanju uloge nezavisnih lica. Naročito se ističu pitanja imenovanja, razrešenja i nadzora direktora i drugih članova uprave u privrednom društvu. Savremena pravila i principi korporativnog upravljanja posvećuju posebnu pažnju u uređenju prava, obaveza i dužnosti tih lica.

Poslednjih godina važna tema korporativnog upravljanja postala je rodno ravnopravna zastupljenost u organima upravljanja privrednog društva, ali i korporativno upravljanje koje u obzir uzima upravljanje ekološkim, klimatskim, društvenim i drugim rizicima. Osim tih, u korporativnom upravljanju se posebno govori i o različitim situacijama sukoba interesa članova uprave sa drugim nosiocima interesa u društvu. Među njima najveću pažnju teorija, zakonodavstvo i praksa posvećuju naknadama koje primaju članovi uprave, ali i različitim posebnim situacijama sukoba interesa – u grupama društva, u blizini stečaja, prilikom preuzimanja.

Iako na prvi pogled korporativno upravljanje u svim društvima nailazi na iste probleme, makar kod javnih akcionarskih društava, već godinama unazad je postalo jasno da posebni rizici postoje u poslovanju društava u finansijskom sektoru. Od finansijske krize početkom ovog veka jasno je da se društva iz oblasti finansijskih usluga suočavaju sa posebnim izazovima. Njihovo loše upravljanje može da dovede do najtežih, sistemskih negativnih posledica, što uslovljava posebnu pažnju u brižljivom uređenju korporativnog upravljanja koje odgovara potrebama tih društava. Zbog toga korporativno upravljanje postaje važan deo celokupnog uređenja društava u finansijskom sektoru i komplementaran je sa njihovim nadzorom.⁷ Smatra se da pravila korporativnog upravljanja nameću takvo postupanje uprave prilikom upravljanja društvom i njegovog nadzora da obezbede njegovu finansijsku stabilnost.⁸

Već je istaknuto da je poslednjih godina posebno izražena potreba za odgovornim i održivim poslovanjem, što je značajno uticalo na regulisanje korporativnog upravljanja društava koja obavljaju važne delatnosti, uključujući i delatnost osiguranja. Ipak, vredi istaći da će ovo i u budućnosti biti jedno od vodećih pitanja za sva, pa i društva koja obavljaju delatnost osiguranja. Zbog toga će unapređenje i dalji razvoj u ovoj oblasti sigurno ići u pravcu održivog, profesionalnog i kvalitetnog korporativnog upravljanja u svim, a posebno društvima u finansijskom sektoru.

III Korporativno upravljanje u društvima za osiguranje

Sve teme korporativnog upravljanja koje načelno zanimaju opštu kompanijskopravnu teoriju i zakonodavstvo važne su i za poseban deo korporativnog

⁷ Guido Ferrarini, „Understanding the Role of Corporate Governance in Financial Institutions: A Research Agenda“, ECGI Law Working Paper N° 347/2017, March 2017, dostupno na adresi: <https://ssrn.com/abstract=2925721>, 31. 8. 2024, 15.

⁸ *Ibid.*

upravljanja u društvima za osiguranje. U srpskom pravu ova pitanja su najvećim delom regulisana odredbama Zakona o osiguranju.⁹ Osim toga, na društvo za osiguranje (kao i na društva za reosiguranje, društva za posredovanje u osiguranju, društvo na zastupanje u osiguranju i zastupnika u osiguranju) se primenjuju opšte odredbe kompanijskog prava i korporativnog upravljanja ukoliko nisu drugačije uređena posebnim odredbama.¹⁰ Od podzakonskih propisa je od najvećeg značaja Smernica br. 2 Narodne banke Srbije o korporativnom upravljanju u društvima za osiguranje, usvojena radi organizovanja adekvatnijeg korporativnog upravljanja u društvima za osiguranje.¹¹ Ipak, cilj Smernice je da sugeriše način organizovanja i obavljanja aktivnosti upravljanja i nadgledanja kako bi se poboljšala efikasnost rada društava za osiguranje. Reč o izvoru mekog prava, te primena pravila definisanih Smernicom nije obavezujuća, ali je preporučena za društva za osiguranje.¹²

Radi ispunjenja obaveze harmonizacije domaćih sa propisima EU srpsko pravo usklađuje se sa pravom EU. U oblasti osiguranja, i naročito korporativnog upravljanja najvažniji izvor EU je Direktiva 2009/138 o otpočinjanju i obavljanju poslova osiguranja i reosiguranja – Solventnost II.¹³ Njene odredbe detaljno su dalje razrađene Delegiranim aktom Evropske komisije 2015/35 koji gradi tri kruga (stuba) pravila – prvi se odnosi na pravila o kapitalu, drugi, za ovaj rad od najvećeg značaja, razrađuje pravila koja se odnose na unapređeno upravljanje, dok se treći odnosi na veću transparentnost.¹⁴ Odredbe prava EU uticale su na veliki broj odredbi Zakona o osiguranju, uključujući i pravila o učešću, strukturi i radu organa i posebno sistemu upravljanja u društvima za osiguranje. Radi dalje implementacije odredbi EU u srpsko pravo Narodna banka Srbije je usvojila Strategiju za implementaciju Solventnosti II u Republici Srbiji u maju 2021. godine.¹⁵

⁹ Zakon o osiguranju – ZO, *Službeni glasnik RS*, br. 139/2014 i 44/2021.

¹⁰ ZO, čl. 18.

¹¹ Narodna banka Srbije, Smernica br. 2 o korporativnom upravljanju u društvima za osiguranje, dostupno na adresi: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/propisi/propisi-osig/smernica_2_korp_upravljanje.pdf 31. 8. 2024.

¹² Vid. odeljak „Ciljevi Smernice“, 1.

¹³ Direktiva 2009/138 o otpočinjanju i obavljanju poslova osiguranja i reosiguranja – Solventnost II (*Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance* (Solvency II) recast), OJ L 335, 17. 12. 2009; dalje u tekstu i fusnotama: Direktiva Solventnost II).

¹⁴ Delegirana Uredba (EU) 2015/35 kojom se dopunjuje Direktiva 2009/138/EC Evropskog parlamenta i Saveta o preuzimanju i obavljanju poslova osiguranja i reosiguranja (Solventnost II) (*Commission delegated Regulation (EU) 2015/35 of 10 October 2014 supplementing Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) – Consolidated text*, OJ L 12, 17. 1. 2015).

¹⁵ Narodna banka Srbije, Strategija za implementaciju Solventnosti II u Republici Srbiji, maj 2021, dostupno na adresi: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/osiguranje/strategija_solventnost_II.pdf 31. 8. 2024.

Brojni drugi izvori „mekog“ prava posebno su važni u ovoj oblasti. Izrađeni su u okviru EU – kao što je, na primer, Zeleni papir o korporativnom upravljanju u finansijskim institucijama iz 2010. godine koji se odnosi na sve finansijske institucije.¹⁶ Posebno se u materiji osiguranja ističe aktivnost Evropskog nadzornog tela u oblasti osiguranja i strukovnog penzionog osiguranja (*European Insurance and Occupational Pensions Authority* – EIOPA) koje je izradilo Uputstvo o sistemu upravljanja u društvima za osiguranje.¹⁷ Na globalnom nivou važan izvor predstavljaju OECD Uputstva o upravljanju u društvima za osiguranje sa najnovijim izmenama iz 2017. godine.¹⁸ Korporativno upravljanje u društvima za osiguranje obuhvaćeno je i Osnovnim pravilima osiguranja koje je izradilo Međunarodno udruženje nadzornih tela u osiguranju.¹⁹

1. Načela poslovanja društva za osiguranje

Zakon o osiguranju predviđa osnovna načela poslovanja društva za osiguranje, reosiguranje, posredovanje u osiguranju, zastupanje u osiguranju i zastupnika u osiguranju.²⁰ Prvo načelo definiše *dužnost zakonitog poslovanja*. Na osnovu njega, *društva za osiguranje su dužna da prilikom obavljanja svoje delatnosti to čine u skladu sa zakonom, opštim aktima, aktima poslovne politike, pravilima struke osiguranja i aktuarske struke, kao i u skladu sa dobrim poslovnim običajima i poslovnom etikom*. Pored toga, definisano je i *načelo postupanja sa dužnom pažnjom*, i ono podrazumeva da *društva prilikom poslovanja postupaju u skladu s načelom opreznog i savesnog postupanja*.

¹⁶ Zeleni papir: Korporativno upravljanje u finansijskim institucijama i politike naknade (European Commission, *Green Paper: Corporate governance in financial institutions and remuneration policies*, COM(2010) 284 final, Brussels, 2. 6. 2010).

¹⁷ EIOPA Uputstvo o sistemu upravljanja (European Insurance and Occupational Pensions Authority, *Guidelines on system of governance*, EIOPA BoS 14/253 EN, 1 January 2014), dostupno na adresi: https://www.eiopa.europa.eu/publications/guidelines-system-governance_en 31. 9. 2024.

¹⁸ OECD Uputstva o upravljanju u društvima za osiguranje (OECD *Guidelines on Insurer Governance*, Edition 2017), dostupno na adresi: <https://web.archive.oecd.org/temp/2017-11-16/95651-48071279.pdf> 31. 8. 2024.

¹⁹ Osnovni principi osiguranja i zajednički okvir za nadzor međunarodno aktivnih osiguravajućih grupa (International Association of Insurance Supervisors, *Insurance Core Principles and Common Framework for the Supervision of Internationally Active Insurance Groups*, Updated, November 2019), dostupno na adresi: <https://www.iaisweb.org/uploads/2022/01/191115-IAIS-ICPs-and-ComFrame-adopted-in-November-2019.pdf> 31. 8. 2024.

²⁰ ZO, čl. 19. U daljim izlaganjima će ovaj rad razmotriti pravila koja se odnose na akcionarska društva za osiguranje. Ne samo da je to najčešća forma društva kod nas, već se i na ostale forme i vrste društava iz oblasti osiguranja shodno primenjuju odredbe koje uređuju korporativno upravljanje u akcionarskom društvu za osiguranje. Retko se u teoriji i praksi raspravlja o uzajamnim društvima za osiguranje. Više o nekim pitanjima upravljanja u toj formi u uporednom pravu vid. Henry Hansmann, *The ownership and governance of mutual insurance companies*, 9 August, 2022, dostupno na adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4186367 31. 8. 2024, 27–32

Ovde je reč o standardu koji je preuzet iz evropskih propisa. Na opšti način su obuhvaćena različita postupanja društva za osiguranje nametanjem standarda dužne pažnje i opreznog i savesnog postupanja, umesto da se taksativno nabrajaju dozvoljene ili ograničene aktivnosti, kako je to bilo ranije predviđeno u pravu EU.²¹ Zahtev zakonitog i pažljivog postupanja komplementaran je sa strogim pravilima koja uređuju adekvatnost kapitala (kvantitativni aspekt regulative) i sistem upravljanja društvom (kvalitativni aspekt regulative), uz stalni nadzor nadzornog tela u ovim ključnim oblastima.

Ovde nije reč o nekim posebnim dužnostima koja, da nisu istaknuta, ne bi obavezivala društvo. Naime, ne treba posebno naglasiti da društva svakako imaju obavezu zakonitog, pa i poslovanja sa dužnom pažnjom. Isticanje opštih načela poslovanja govori o posebnom društveno-političkom značaju koji ima pružanje finansijskih usluga, među kojima je i obavljanje delatnosti osiguranja. Zakonodavac time naglašava ozbiljnost koju očekuje od subjekata koji obavljaju ovu delatnost i nameće najstrože uslove poslovanja. Ne samo da obavezuje na poštovanje imperativnih propisa, već ukazuje i na značaj uvažavanja pravila struke, običaje i poslovnu etiku i pojačanu pažnju prilikom poslovnog odlučivanja.²² U ovoj oblasti, mnogo više nego drugima dolazi do izražaja ne samo poštovanje propisa i savesno postupanje, već i korporativna kultura, vrednosti kojima stremlji društvo i poštovanje etičkih principa.²³ Po pravilu će sve te vrednosti dolaziti od uprave društva i onih lica koja su najviše odgovorna da obezbede sigurno i efikasno poslovanje društva za osiguranje. Zbog toga je i njihovo unapređenje i usklađenost sa pravilima dobrog upravljanja od velikog značaja za postizanje ciljeva koji se očekuju od društava za osiguranje.

Ipak, sve veći broj i složenost pravila i principa (naročito u razvijenom sistemu održivog upravljanja u društvima za osiguranje) čine poslovno odlučivanje kompleksnijim i time težim. Usled toga je i dužnost da društvo za osiguranje ne prekrši neko od važećih pravila ili standarda postalo ozbiljan teret i izazov za lica koja vode poslove društva.²⁴ Ovim načelima poslovanja zakonodavac zapravo postavlja više standarde u obavljanju delatnosti, naročito prilikom donošenja poslovnih odluka. Takođe ukazuje i na interese kojima mora da se vodi društvo za osiguranje. To nije samo klasično obavljanje delatnosti radi sticanja dobiti, već zahtevnije poslovanje

²¹ A. van den Hurk, M. Siri, 65.

²² U tom pravcu se sve češće razume cilj privrednog društva koji se zasniva na primarnom interesu akcionara, s tim da on uključuje osnovna načela poslovne etike i održivog poslovanja. Guido Ferrarini, „Corporate Purpose and Sustainability Due Diligence“, *Sustainable Finance in Europe: Corporate Governance, Financial Stability and Financial Markets* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Seraina Grünewald), Second Edition, Palgrave Macmillan, Cham, 2024, 124.

²³ A. van den Hurk, M. Siri, 44.

²⁴ Načelno, o uticaju ESG na poslovno odlučivanje i dužnost pažnje vid. Thilo Kuntz, „How ESG is weakening the business judgement rule“, *Research Handbook on Environmental, Social and Corporate Governance* (Ed. Thilo Kuntz), Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA, 2024, 68–69.

sa dodatnim dužnostima za koje je nužno stručno, odgovorno i savesno postupanje. Pravo EU takođe naglašava obavezu poštovanja pravila koja su usvojena na osnovu Direktive Solventnost II i ustanovljava odgovornost članova uprave za njihovo poštovanje.²⁵ I Direktiva se u uređenju odgovornosti članova uprave značajnije oslanja na principe nego što predviđa konkretna pravila kako su to činili raniji propisi, što se smatra da doprinosi jačanju te odgovornosti.²⁶

Shodno tome, *definisanje interesa privrednog društva koje obavlja poslove osiguranja podrazumeva usklađenost sa ovim posebno naglašenim načelom*. Načelo zakonitog i pažljivog postupanja će biti posebno važno i prilikom procene da li su određena lica sa posebnim dužnostima postupala u skladu sa tako definisanim interesom društva za osiguranje. O tome će više reći biti kasnije.

2. Učešće i kontrola u društvima za osiguranje

Iako Zakon o privrednim društvima²⁷ detaljno uređuje pojmove povezanih lica, značajnog i većinskog učešća, odnosno kontrole, ova pitanja posebno su detaljno i često strože uređena pravilima Zakona o osiguranju. Posebna pravila definišu povezana lica, opšte pojmove učešća u drugom licu, posebno i kvalifikovanog, značajnog i kontrolnog učešća i pojam bliske povezanosti.²⁸ Osim toga, ona uređuju uslove uzajamnog učešća i posledice sticanja učešća u određenom stepenu.

Razlog posebnog uređenja tih pitanja je višestruk. Pored potrebe pojačanog nadzora nad onim licima koja imaju učešće ili kontrolu nad društvima za osiguranje i uticaja na pravila o kapitalu, naročito su značajna u domenu korporativnog upravljanja radi izbegavanja situacija sukoba interesa. Otud je definisanje učešća, kontrole i povezanosti sa društvom za osiguranje ključno radi uspostavljanja posebnih dužnosti određenih lica prema društvu za osiguranje.

Ipak, opravdano se može postaviti pitanje da li je za posebno definisanje prava, obaveza i dužnosti u društvu za osiguranje nužno i posebno definisanje osnovnih pojmova, kako to čini Zakon o osiguranju, i uporedo sa postojećim definicijama u opštem kompanijskom pravu.²⁹ Pravila Direktive Solventnost II drugačije su i, prema

²⁵ Direktiva Solventnost II, čl. 40.

²⁶ Paola Manes, „Corporate Governance, the Approach to Risk and the Insurance Industry under Solvency II“, *Solvency II: A Dynamic Challenge for the Insurance Market* (Eds. Mans Andenas, Renzo G. Avesani, Paola Manes, Francesco Vella, Philip R. Wood), Mulino, Bologna, 2017, 114.

²⁷ Zakon o privrednim društvima – ZOPD, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, 83/2014 – dr. zakon, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019 i 109/2021.

²⁸ ZO, čl. 28–30.

²⁹ Tako je, videćemo, neke pojmove Zakon o osiguranju posebno regulisao, dok su pojedini pojmovi ili ustanove koje koristi ostali bez definicije. Tako, na primer, pojam kontrole nije posebno definisan. To može da dovede do nesklada između posebno definisanih i opštih pojmova iz Zakona o privrednim društvima. Zakon o osiguranju sadrži samo posebnu definiciju kontrolnog učešća (kao učešće u društvu od 50% ili

našem mišljenju, bolje pristupila tom problemu, te taj propis izričito definiše samo one opšte pojmove za koje onda vezuje tačno određene i posebne posledice.³⁰

a) Pojam učešća i kontrole

Smatra se da *jedno lice ima učešće u drugom licu* kada ono posredno ili neposredno ima mogućnost efektivnog vršenja uticaja na upravljanje ili poslovnu politiku drugog lica. Naročito je ima putem prava ili mogućnosti ostvarivanja prava glasa, odnosno učešćem u kapitalu. Ipak, mogućnost efektivnog uticaja na upravljanje i poslovnu politiku mogu se zasnivati i na drugim okolnostima, uključujući ugovorni, poslovni ili drugi odnos sa tim licem.

Za razliku od opštih pravila kompanijskog prava, Zakon o osiguranju posebno definiše tzv. *kvalifikovano učešće u jednom pravnom licu* kao ono u kome jedno lice ima posredno ili neposredno pravo ili mogućnost ostvarivanja 10% ili više prava glasa ili učešća u njegovom kapitalu. Takođe, mogućnost efektivnog vršenja uticaja na upravljanje ili poslovnu politiku takođe znači postojanje kvalifikovanog učešća.³¹ Narodna banka Srbije je u Smernici br. 2 definisala preporuke radi dobrog korporativnog upravljanja koje se odnose na akcionare koji imaju kvalifikovano učešće. Insistira se na sigurnim metodama registracije i prenosa vlasništva, pravovremenom i redovnom informisanju, učešću u radu skupštine i glasanju, naročito kada odlučuju o izboru i razrešenju članova uprave i prilikom raspodele dobiti.³²

Značajno je učešće vezano za prag od 20% ili više prava glasa, odnosno učešće u njegovom kapitalu. Značajno učešće postoji i kroz mogućnost efektivnog vršenja značajnog uticaja na upravljanje ili poslovnu politiku pravnog lica.

Kontrolno učešće ima lice sa 50% ili više glasačkih prava ili učešća u vlasništvu pravnog lica. Osim toga, kontrolno je i učešće koje omogućuje imenovanje više od polovine članova organa upravljanja ili nadzora u pravnom licu ili daje mogućnost efektivnog vršenja kontrolnog uticaja na upravljanje ili poslovnu politiku pravnog lica. Kontrola se u ovom kontekstu konkretno vezuje, dakle, za većinsko učešće u pravnom licu, kao i imenovanje članova organa u društvu. Druge vrste kontrole obuhvaćene su opštom mogućnošću efektivnog vršenja kontrolnog

više prava glasa ili kapitala društva) koja ne odgovara pojmu kontrole iz Zakona o privrednim društvima iz čl. 62 st. 5, a ono svoju primenu ima ne samo radi utvrđivanja kontrolnog učešća, već i u druge svrhe (npr. kod opštih pravila o dužnostima u privrednom društvu).

³⁰ Na primer, Direktiva Solventnost II ne definiše opšte pojmove kontrole, većinskog učešća itd., izuzev pojma kvalifikovanog učešća za koje onda vezuje posebne posledice – na primer, u nadzoru nad sticanjem kvalifikovanog učešća. Vid. čl. 13 st. 20 i 21, kao i čl. 24 Direktive Solventnost II.

³¹ Ovde nije dovoljno precizno predviđena razlika između učešća i kvalifikovanog učešća, budući da se ono u oba slučaja definiše kao „mogućnost efektivnog vršenja uticaja na upravljanje ili poslovnu politiku drugog lica“.

³² Odsek II: Prava akcionara Smernice br. 2.

uticaja na pravno lice i ostavljaju širok prostor za okolnosti koje bi do nje mogle da dovedu.³³

Blisko su povezana ona fizička ili pravna lica kada među njima postoji odnos značajnog ili kontrolnog učešća ili trajna povezanost sa trećim licem putem kontrolnog učešća. Ovaj poslednji slučaj bliske povezanosti upućuje na različite odnose posrednih, naročito veza u grupi društava.

Zakonodavac je, najzad, imao naročito potrebu i da definiše *posredno učešće* pod kojim smatra situaciju kada jedno lice nema neposredno učešće (vlasništvo) u drugom pravnom licu, iako postoji mogućnost da efektivno ostvari učešće u upravljanju ili kapitalu koristeći neposredno učešće drugog lica. Način i uspostavljanje korišćenja tuđeg učešća nisu definisani, ali su to najčešće slučajevi posrednog učešća putem kontrole u (višestepenim) kontrolisanim društvima.

b) Pojam povezanih lica

Zakon o osiguranju sadrži širok krug lica kako bi ukazao na brojne odnose kojima bi oni mogli da utiču na akcionarsko društvo za osiguranje i njegovo poslovanje.³⁴ Otuda je definisanje povezanih lica od naročitog značaja za uspostavljanje standarda i poštovanje pravila i principa dobrog korporativnog upravljanja. Definisane kruga ovih lica od značaja je i za druga pravila (o kapitalu, o nadzoru itd.). Ipak, poseban pojam povezanih lica (koji sadržinski nije jednak opštem pojmu povezanih lica iz Zakona o privrednim društvima) nespretno je i neusaglašen sa drugim opštim pravilima kompanijskog prava.³⁵

Pod povezanim licima definisana su *međusobno povezana lica*. Njihova povezanost uspostavlja se upravljanjem, kapitalom ili na drugi način. Razlog povezivanja među licima je postizanje nekog zajedničkog cilja, dok je njegova posledica međusobni uticaj na poslovanje ili rezultate poslovanja ovih lica. Lista povezanih lica je otvorena – te se posebno nabrajaju najčešće veze. Među njima su naročito istaknute veze kojima se uspostavlja učešće u pravnom licu, mogućnost uticaja na finansijski položaj drugog lica, odnosi iz različitih ugovora (punomoćje, ugovor o radu ili ugovor o delu), lični i porodični odnosi.

³³ O pojmu kontrole u opštoj teoriji kompanijskog prava vid. Tatjana Jevremović Petrović, *Grupe privrednih društava*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, 80–118.

³⁴ ZO, čl. 30.

³⁵ Primera radi, na društva za osiguranje se shodno primenjuje deo Zakona o privrednim društvima koji uređuje posebne dužnosti prema društvu, iako je za primenu tih odredbi od značaja i pojam povezanog lica. Naši autori uočili su ovaj nesklad i istakli da ne treba osporavati potrebu posebnih definicija povezanih lica u specijalizovanim društvima (uključujući i društva za osiguranje), ali da bi trebalo sistemski pristupiti tom pitanju, te ih jedinstveno definisati. Jelena Lepetić, „Povezana lica u poslovnom pravu”, *Pravo i privreda*, br. 10–12/2015, 21–23, 28–29, 38.

Kao lica povezana za akcionarskim društvom za osiguranje navedeni su članovi grupe društava u kojoj se to društvo nalazi, članovi njihovih uprava i lica koja su porodičnim odnosima ili učešćem (vlasništvom), odnosno kontrolnim učešćem neposredno ili posredno povezani sa tim licima.

c) Prava akcionara u društvima za osiguranje

U smernicama Narodne banke Srbije radi unapređenja korporativnog upravljanja usvojeno je nekoliko važnih preporuka kojima se društva za osiguranje podstiču da osiguraju puno uživanje prava akcionara uz poštovanje njihovog ravnopravnog tretmana.³⁶ Posebno se naglašava potreba zaštite manjinskih akcionara, objavljivanje politike dividendi, naknada, informacija o institucionalnim investitorima, kontroli u društvu za osiguranje i sporazumima akcionara. Preporučuje se podsticanje učešća akcionara u radu društva, uz ravnopravni tretman svih akcionara iste vrste akcija, domaćih i stranih akcionara, kontrolnih i spoljnih akcionara.

3. Organi akcionarskog društva za osiguranje

Najvažniji organizacioni oblik društva koje obavlja delatnost osiguranja predstavlja društvo za osiguranje (ili reosiguranje) u formi akcionarskog društva.³⁷ Njegovi organi organizovani su prema modelu dvodimnog upravljanja, i čine skupštinu, nadzorni odbor i izvršni odbor.³⁸ Organizacija i pravila o radu organa akcionarskog društva za osiguranje u velikoj meri se oslanjaju na opšta pravila kompanijskog prava, i otud ovde značajnu primenu ima, osim Zakona o osiguranju koji uređuje opšta pravila o strukturi i nadležnostima organa akcionarskog društva za osiguranje, i Zakon o privrednim društvima. Važne su i smernice kojima Narodna banka Srbije podstiče društva za osiguranje da unaprede pravila korporativnog upravljanja.

Ipak, klasični model upravljanja društvom ne može se do kraja primeniti na društva za osiguranje, imajući u vidu njihovu delatnost. Naime, akcionarska društva za osiguranje i drugi subjekti u delatnosti finansijskih usluga imaju najvažnije mesto među učesnicima na tržištu. Osim toga imaju važnu ulogu u stabilnosti finansijskog sistema. Najzad, vrše značajnu društvenu ulogu. Zbog toga je i obavljanje njihove

³⁶ Odsek II i III: Prava akcionara i Ravnopravan tretman akcionara Smernice br. 2.

³⁷ Osim te forme, Zakon o osiguranju omogućava da se društvo za osiguranje (ali ne i reosiguranje) osnuje i kao društvo za uzajamno osiguranje. O formama društava za osiguranje, i uopšte radi obavljanja poslova osiguranja vid. čl. 20 Zakona o osiguranju. Odredbe o organima, upravi i članovima uprave posebno su uređeni za akcionarsko društvo za osiguranje, ali se shodno primenjuju na akcionarsko društvo za reosiguranje i društvo za uzajamno osiguranje (čl. 80 Zakona o osiguranju). U daljem tekstu neće posebno biti reči o ovim dvema formama, već će biti reči samo o akcionarskom društvu za osiguranje. Takođe neće posebno biti reči ni o društvima za posredovanje u osiguranju, niti o društvu za zastupanje u osiguranju.

³⁸ ZO, čl. 50.

delatnosti mnogo više usmereno ostvarivanju širih, društvenih ciljeva, naročito korisnika usluga osiguranja. To je razlog da zakonodavac posebnu pažnju okreće ka kvalitetnijem i sigurnijem upravljanju u društvima za osiguranje. Posebno se bavi strukturom organa i sastavom njihovih članova, sa namerom da obezbedi nezavisno upravljanje i kontrolu kvalifikovanih lica.³⁹ Za sva društva u finansijskom sektoru posebno je važna struktura i naročito kvalifikacije članova uprave. U njima, više nego u običnim društvima, postoji manja konkurencija, iako je oblast značajnije regulisana, a obavljanje delatnosti daleko je složenije od delatnosti van finansijskog sektora.⁴⁰

Najzad, kod ovih društava poseban značaj imaju pravila o objavljivanju informacija, i naročito transparentnosti – ali ne samo u klasičnom smislu objavljivanja iz opšte teorije kompanijskog prava i radi zaštite interesa akcionara ili poverilaca i drugih lica.⁴¹ Ovde je, zapravo, transparentnost u funkciji lakšeg i efikasnijeg organizovanja nadzora nad delatnostima društva za osiguranje.⁴² Takođe, naročito je kod društava za osiguranje izražena potreba upravljanja rizikom i nadzor nad njegovim sprovođenjem, te stroga podela nadležnosti i unutrašnja kontrola predstavljaju ključne funkcije u korporativnom upravljanju društava za osiguranje.⁴³

a) Struktura organa i njihove nadležnosti

Skupštinu akcionarskog društva za osiguranje čine svi akcionari društva. Njen delokrug obuhvata brojna statusna pitanja, odlučuje o kapitalu društva i njegovom povećanju i smanjenju, imovinskim i pitanjima koja se tiču poslovnih rezultata društva.⁴⁴ U odnosu sa drugim organima najvažniji delokrug skupštine predstavlja imenovanje i razrešenje članova nadzornog odbora društva. Imperativno pravilo zabranjuje prenos posebno predviđenih nadležnosti akcionarskog društva za osiguranje na druge organe, čime se postiže stroga podela nadležnosti u ovoj formi društva.

Nadzorni odbor akcionarskog društva za osiguranje čine najmanje tri člana koje imenuje i razrešava skupština. U delokrug nadzornog odbora ulaze pitanja o poslovnim ciljevima, strategiji i poslovanju društva za osiguranje, važne izborne nadležnosti, budući da imenuju, vrše nadzor nad radom, određuju naknade za

³⁹ K. J. Hopt, 13, 18.

⁴⁰ Jonas Abraham Akuffo, *Corporate Governance and Accountability of Financial Institutions: The Power and Illusion of Quality Corporate Disclosure*, Palgrave Macmillan, 2020, 40.

⁴¹ O osnovnim funkcijama objavljivanja u kompanijskom pravu vid. više Tatjana Jevremović Petrović, „Obavezno objavljivanje kao instrument zaštite poverilaca u kompanijskom pravu“, *Pravo i privreda*, br. 4–6/2011, 187–215.

⁴² K. J. Hopt, 24.

⁴³ U tom kontekstu ključnom se smatra uloga odbora direktora. Vid. Danny Busch, Guido Ferrarini, Gerard van Solinge, „Governing Financial Institutions: Law and Regulation, Conduct and Culture“, *Governance of Financial Institutions* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Gerard van Solinge), Oxford University Press, Oxford, 2019, 13.

⁴⁴ ZO, čl. 52.

rad i razrešavaju članove izvršnog odbora društva, imenuju i razrešavaju aktuara društva, predlažu skupštini društvo za reviziju i daju i opozivaju prokuru; brinu o poslovnoj politici, izveštavanju o poslovanju društva i sistemu internih kontrola i strategiji, uspostavljanju sistema upravljanja rizicima i nadzorom nad njim. Takođe imaju značajne nadležnosti u radu skupštine društva, emisiji akcija i odlučivanju o taksativno navedenim pitanjima vezanim za imovinska pitanja i kapital društva. Od pravila dobrog korporativnog upravljanja posebno su važne njihove nadležnosti u pogledu izbegavanja ili rešavanja sukoba interesa akcionara, povezanih i drugih lica sa dužnostima prema društvu.

Izvršni organ akcionarskog društva za osiguranje čini *izvršni odbor* sa najmanje dva člana. Osim zastupanja koje je u nadležnosti predsednika izvršnog odbora, najvažnije nadležnosti ovog organa su u vođenju poslova i nadzoru u organizaciji društva i aktivnostima zaposlenih.⁴⁵ Ima rezidualni krug nadležnosti u pitanjima koja nisu u nadležnosti skupštine i nadzornog odbora. Na ovom organu leži posebna dužnost u pravilnoj organizaciji poslovanja, i naročito potrebi formiranja komisija i drugih tela koja će unaprediti rad odbora i olakšati komunikaciju i razmenu informacija i politika unutar društva.

b) Imenovanje i razrešenje lica za članove organa uprave

Radi jednostavnijeg regulisanja brojnih pitanja koja se odnose na lica koja čine članove organa nadzornog i izvršnog odbora Zakon o osiguranju definiše da upravu akcionarskog društva za osiguranje čine nadzorni i izvršni odbor, a zatim posebno predviđa uslove pod kojima jedno lice može biti imenovano za člana ovih odbora.⁴⁶

Predviđeni su uslovi za obavljanje funkcije člana uprave kroz pravilo tzv. *fit and proper*. Pravilo potiče iz prava EU i ustanovljeno je radi definisanja minimalnih uslova i standarda za imenovanje lica koja obavljaju određene funkcije u društvima za osiguranje, ali i drugim subjektima koji obavljaju delatnosti finansijskih usluga. Posebno se kod lica koja efektivno upravljaju društvom ili u njemu imaju vodeći položaj zahteva da sve vreme ispunjavaju profesionalne kvalifikacije, znanje i iskustvo koje je neophodno za oprezno i savesno upravljanje (i podvodi ga pod pojam *fit*). Osim toga, od tih lica zahteva se i da imaju dobru poslovnu reputaciju i integritet (kao element pojma *proper*).⁴⁷ Pod tim se dalje obrazlaže potreba procene poštenog i finansijski razumnog postupanja lica koje se imenuje na osnovu njegovih ličnih karakteristika, kao i privatnog i profesionalnog postupanja.⁴⁸

⁴⁵ ZO, čl. 57–58.

⁴⁶ ZO, čl. 59, st. 1 i 62

⁴⁷ Direktiva Solventnost II, čl. 42.

⁴⁸ Delegirani akti Evropske komisije 2015/35, čl. 273, st. 4.

U društvima koja obavljaju delatnost osiguranja u EU ovaj uslov ima širi domašaj i odnosi se na sva lica koja se nalaze na najvažnijim pozicijama u društvu. To su osim akcionara i druga lica koja efektivno upravljaju društvom ili zauzimaju vodeće pozicije na mestima sa kojih se upravlja tim i drugim licima u grupi.⁴⁹ Pojam lica koja efektivno upravljaju društvom širi je od članova odbora (članova uprave) i smatra se da obuhvata i lica na vodećim pozicijama van odbora.⁵⁰ Takođe se odnosi na ona lica koja zauzimaju ključne pozicije u društvu. Pod njima se smatraju najmanje oni na pozicijama u sistemu upravljanja – lice zaduženo za upravljanje rizikom, usklađenost, interni nadzor i aktuarsku funkciju.⁵¹

Delegiranim aktom Evropske komisije se dalje razrađuje pravilo *fit and proper*. Ističe se da se radi procene moraju uzeti stručne i druge profesionalne kvalifikacije, znanje i iskustvo u oblasti osiguranja ili finansijskom sektoru i posebne dužnosti koje je lice obavljalo do tada u prethodnom radnom iskustvu.⁵² Takođe je nužno voditi računa o različitoj stručnosti i kvalifikacijama članova odbora kako bi oni profesionalno mogli da organizuju upravljanje i nadzor u društvu.⁵³

Uloga tih lica u društvu je proaktivna i podrazumeva da nije dovoljno da se prilikom donošenja odluka članovi uprave oslanjaju na informacije koje dolaze od zaposlenih u društvu, naročito onih koji imaju visoke pozicije, ali nisu članovi uprave u užem smislu reči.⁵⁴ U teoriji se raspravlja u kojoj meri je utemeljen zahtev proaktivne uloge članova uprave u važećim evropskim propisima, ali i u kojoj meri takvo postupanje može da šteti efikasnosti i osnovnom načelu upravljanja u društvima za osiguranje koji podrazumevaju strogu podelu nadležnosti među organima društva.⁵⁵ Najzad, za razliku od drugih finansijskih institucija, pravo EU ne zahteva kod društava za osiguranje kriterijume koji se odnose na njihovu ličnu nezavisnost i samostalno odlučivanje, kao ni zahteve u pogledu vremena koje ova lica imaju i mogu da posvete u obavljanju svojih dužnosti.⁵⁶

Zakon o osiguranju definiše standard *fit and proper* kroz zahtev da član uprave mora imati dobru poslovnu reputaciju i odgovarajuće kvalifikacije, znanje i iskustvo koji su potrebni za obavljanje ove funkcije.⁵⁷ U teoriji se naglašava značaj

⁴⁹ Recital 34 i čl. 26 Direktive Solventnost II.

⁵⁰ Detaljno o tome, i sa nedoumicama u preciznom domašaju, vid. Danny Busch, Iris Palm-Steyerberg, „Fit and Proper Requirements in EU Financial Regulation: Towards More Cross-Sectoral Harmonization”, *Governance of Financial Institutions* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Gerard van Solinge), Oxford University Press, Oxford, 2019, 190–191.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Delegirani akti Evropske komisije 2015/35, čl. 273, st. 2.

⁵³ Delegirani akti Evropske komisije 2015/35, čl. 273, st. 2.

⁵⁴ A. van den Hurk, M. Siri, 49.

⁵⁵ *Ibid.*, 50.

⁵⁶ Više o tim kriterijumima kod drugih finansijskih institucija D. Busch, I. Palm-Steyerberg, 199–201.

⁵⁷ Detaljna pravila o ispunjenosti ovog uslova razradila je Narodna banka Srbije i u tom cilju regulisala ovo pitanje Odlukom o sprovođenju odredaba Zakona o osiguranju koje se odnose na izdavanje dozvole

ovih objektivnih (stručne kvalifikacije i iskustvo) i subjektivnih (poslovno poštenje i integritet) uslova i razmatra mogućnost licenciranja kandidata za članove uprave u društvima za osiguranje.⁵⁸

To je ujedno jedini poseban *pozitivni uslov za imenovanje lica* za obavljanje funkcije člana uprave. Međutim, brojni su negativni uslovi za imenovanje, uključujući i tzv. diskvalifikaciju lica da obavlja funkcije člana uprave. Od negativnih uslova, to su pravnosnažna osuda za krivično delo na bezuslovnu kaznu zatvora ili kazneno delo koje lice čini nepodobnim da obavlja funkciju člana uprave i pravnosnažno izrečena mera zabrane obavljanja delatnosti. Diskvalifikacija da jedno lice bude član uprave postoji ukoliko je to lice bilo ovlašćeno za zastupanje i predstavljanje pravnog lica ili član njegovog organa upravljanja na dan oduzimanja dozvole za rad pravnom licu iz finansijskog sektora na dan ili šest meseci pre toga ili na dan uvođenja prinudne uprave ili pokretanja postupka stečaja ili prinudne likvidacije. Svrha diskvalifikacije pre svega je radi zaštite javnog interesa.⁵⁹ Takođe, član uprave ne može biti ni lice kome je u poslednje tri godine oduzeta saglasnost za obavljanje funkcije člana organa upravljanja/druga funkcije, ili je razrešeno dužnosti člana uprave.

Od drugih *smetnji za imenovanje* posebno se naglašava da lice ne može biti povezano sa pravnim licem u kome akcionarsko društvo za osiguranje ima više od 5% učešća u kapitalu ili učešća u pravu glasa. Ne sme biti ni član organa upravljanja ili nadzora ili prokurista u drugom društvu za osiguranje/reosiguranje ili drugom licu iz finansijskog sektora, osim u slučaju kada je reč o članovima uprave koji su članovi uprave ili nadzora kontrolisanog zavisnog društva.

Dodatno se od članova nadzornog i izvršnog odbora zahteva da najmanje jedan član mora aktivno da zna srpski i ima prebivalište u RS, dok ostali članovi

za obavljanje poslova osiguranja/reosiguranja i pojedinih saglasnosti Narodne banke Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2015, ispravka 69/2015, 36/2017, 29/2018 i 44/2024. Predviđeno je da se pod dobrom poslovnom reputacijom misli na lični, profesionalni i moralni integritet koji bi tom licu omogućio da obavlja svoju dužnost pošteno i savesno – s pažnjom dobrog privrednika i u skladu s pravilima sigurnog i dobrog poslovanja. Pored pokazatelja prema kojima se procenjuju ovi kvaliteti, postoji izričito naveden krug okolnosti u slučaju kojih će se smatrati da lice nema dobru poslovnu reputaciju.

U odeljku koji razrađuje bliže uslove za davanje prethodne saglasnosti za obavljanje funkcije člana uprave društva za osiguranje predviđeno je da se kao pokazatelj odgovarajuće stručne kvalifikacije, znanja i iskustva uzima najmanje prvi stepen visokog obrazovanja na osnovnim akademskim studijama u trajanju od najmanje četiri godine, tri godine radnog iskustva na rukovodećem položaju u društvu iz finansijskog sektora ili pet godina radnog iskustva u oblasti osiguranja i finansija ili rukovodećem položaju na poslovima značajnim za poslovanje društva. Među dokumentima koja se dostavljaju radi dokaza ispunjenosti uslova zahteva se i pismo preporuke odgovornog lica ili organa pravnog lica kod koga je predloženi kandidat bio zaposleni ili angažovan – čime se podvlači subjektivni element u proceni reputacije, znanja i iskustva. Najzad, Narodna banka Srbije prilikom utvrđivanja da li kandidat ispunjava uslove za obavljanje funkcije člana uprave procenjuje sposobnost ovog lica uzimanjem u obzir svih uslova i stoga je u okviru diskrecionih ovlašćenja ovog organa. Tačka 25–29.

⁵⁸ Nataša Petrović Tomić, *Pravo osiguranja: Sistem*, Knjiga I, *Službeni glasnik*, Beograd, 2019, 197–198.

⁵⁹ *Ibid.*, 201.

izvršnog odbora moraju imati boravište u RS. Svi članovi izvršnog odbora moraju biti zaposleni sa punim radnim vremenom u akcionarskom društvu za osiguranje u kome vrše funkciju člana tog odbora.

c) Nezavisni članovi nadzornog odbora

Od posebnih pravila koja nameću ozbiljnije standarde korporativnog upravljanja ovde naročito vredí istaći značajniji broj nezavisnih članova nadzornog odbora. Najjednostavnije rečeno, uloga nezavisnih članova odbora ima ulogu podsticanja nezavisnog donošenja odluka nadzornog odbora.⁶⁰ U teoriji korporativnog upravljanja se postojanje nezavisnih članova u upravi smatra odlučujućom odredbom kojom se zadire u sastav organa društva.⁶¹ Obaveza postojanja nezavisnih lica leži u potrebi zaštite interesa određenih lica – ovde posebno pored akcionara i interesa korisnika osiguranja – od negativnog uticaja naročito izvršnih, ali i svih drugih direktora čije postupanje ne bi bilo nezavisno.⁶²

Opšta pravila kompanijskog prava zahtevaju da javna akcionarska društva moraju imati najmanje jednog nezavisnog direktora u jednodomnom sistemu upravljanja, odnosno najmanje jednog nezavisnog člana nadzornog odbora u sistemu dvodomnog upravljanja.⁶³ Za razliku od toga, njihov broj je viši u akcionarskim društvima za osiguranje, gde prema odredbama Zakona o osiguranju čine najmanje trećinu članova nadzornog odbora.⁶⁴ Ipak, smatra se da je zahtev za postojanjem većeg broja nezavisnih direktora u društvima iz finansijskog sektora daleko manje značajan od njihovog profesionalnog i stručnog znanja i iskustva, izuzev za pitanja sukoba interesa.⁶⁵

Posebno se među smernicama radi uspostavljanja boljeg korporativnog upravljanja preporučuje da društvo za osiguranje utvrdi način izbora i razrešenja nezavisnih članova nadzornog odbora tako da obezbede zaštitu manjinskih akcionara.⁶⁶ To društvo može učiniti, na primer, putem pravila o kumulativnom glasanju prilikom imenovanja tih lica. Takođe bi nezavisnim članovima nadzornog odbora trebalo pružiti mogućnost aktivnog učešća u donošenju odluka i lakši pristup informacijama.

d) Spoljni nadzor NBS u pitanjima korporativnog upravljanja

U obavljanju delatnosti osiguranja društva za osiguranje nalaze se pod nadzorom Narodne banke Srbije. Nadzor postoji u brojnim pitanjima osnivanja, zakonitosti poslovanja, postupanja prema korisnicima usluga osiguranja, i uopšte

⁶⁰ A. van den Hurk, M. Siri, 46.

⁶¹ K. J. Hopt, 24.

⁶² *Ibid.*, 25.

⁶³ ZOPD, čl. 392 i 437.

⁶⁴ ZOO, čl. 54, st. 2.

⁶⁵ K. J. Hopt, 26.

⁶⁶ Odsek III: Ravnopravan tretman akcionara Smernice br. 2.

sprovođenju politika, zahteva radi obezbeđenja i zaštite kapitala, likvidnosti i solventnosti društva za osiguranje. Takođe je moguće i da obuhvati nadzor na drugim pravnim licima koja su povezana sa društvom za osiguranje.⁶⁷ U sferi korporativnog upravljanja nadzor se vrši u kontroli ispunjenosti uslova od značaja za ovu oblast, naročito u odnosu na lica koja obavljaju funkciju člana uprave. Nadzor obuhvata i primenu sistema upravljanja u društvu.⁶⁸

Važan segment nadzora Narodne banke Srbije postoji prilikom imenovanja i nadzora nad radom uprave društva za osiguranje. Prilikom imenovanja člana uprave neophodna je prethodna saglasnost Narodne banke Srbije, bez koje je imenovanje ništavo.⁶⁹ Posebno je važno ovlašćenje Narodne banke na oduzimanje saglasnosti za obavljanje funkcije člana uprave ne samo u onim slučajevima kada lice ne ispunjava sve predviđene uslove, već i u slučaju kada to lice ne postupa u skladu sa obavezama člana uprave ili ako se oceni da su se stekli uslovi za uvođenje prinudne uprave.⁷⁰ Reč je o diskrecionom ovlašćenju koje u pogledu izricanja nadzorne mere ima Narodna banka Srbije.⁷¹

Radi uvećane kontrole u ispunjenju uslova za obavljanje funkcije člana uprave i radi umanjenja rizika od situacija u kojima bi mogao da postoji sukob interesa, predviđene su za člana uprave posebne dužnosti obaveštavanja Narodne banke Srbije. Naročito se odnose na imenovanje i prestanak funkcije tog lica u organu upravljanja ili nadzora drugih pravnih lica. Takođe je član uprave dužan da Narodnu banku Srbije obavesti i o pravnim poslovima kojima je on ili član njegove porodice stekao neposredno ili posredno akcije ili udele pravnog lica čime je u njemu uvećao ili smanjio svoje ili kvalifikovano učešće člana porodice. Narodna banka Srbije ovlašćena je da prilikom nadzora nad poslovanjem društva za osiguranje naloži razrešenje i suspenziju članova uprave ili uvede prinudnu upravu, a ovlašćena je i da izriče društvu za osiguranje i odgovornim licima novčane kazne.⁷²

e) Sistem upravljanja

U osnovi propisa EU koji uređuje upravljanje društava za osiguranje stoji efektivan sistem upravljanja koji omogućava oprezno i savesno vođenje poslova društva. Jedan od najvažnijih aspekata poslovanja kod svih društava u finansijskom sektoru koja su izložena posebnim i značajnijim rizicima ne predstavlja eliminisanje rizika

⁶⁷ ZO, čl. 187, st. 1–2.

⁶⁸ ZO, čl. 13.

⁶⁹ ZO, čl. 61, st. 1.

⁷⁰ ZO, čl. 64, st. 1. Ovo su, inače, osnove efektivnog sistema upravljanja koji se na nivou EU smatra ključnim radi ostvarenja ciljeva regulisanja i nadzora u delatnostima osiguranja. Pod uticajem pravila iz Direktive Solventnost II, osnova su sistema upravljanja i u našem pravu.

⁷¹ N. Petrović Tomić, 200–201.

⁷² ZO, čl. 197, cr. 1, t. 5 i 7, čl. 204 i 206.

u poslovanju, već njihovo poznavanje, razumevanje i naročito upravljanje rizicima.⁷³ U različitim delatnostima iz oblasti finansijskog poslovanja, iako pojačani, rizici se međusobno razlikuju prema delatnosti koju društva obavljaju. Zbog toga postoje posebni rizici u društvima za osiguranje, među kojima je svakako specifičan onaj koji proizlazi iz prirode njihove delatnosti – rizik osiguranja.⁷⁴ Sastoji se u predviđanju, prikupljanju i raspršivanju rizika, naročito sa pojedinca (potrošača ili poslovnog subjekta) na neko drugo lice ili grupu lica.⁷⁵ Usled toga mu je izražena socijalna funkcija, ali i odgovornost u prevenciji i podsticanju umanjenja određenih rizika.

Takođe, na društva za osiguranje značajno utiču tržišni, rizik likvidnosti i drugi poslovni rizici.⁷⁶ Ti rizici su u bliskoj vezi sa zahtevima za formiranjem i održanjem kapitala koji postavlja Direktiva Solventnost II, a pod njenim uticajem i domaće pravo. Najzad, podsticanjem učešća društava za osiguranje na tržištu kapitala dodatno se uvećavaju rizici sa kojima posluju, te su zajedno sa drugim učesnicima na finansijskom tržištu izloženi i drugim, sistemskim rizicima, posebno u onim situacijama kada su organizovani u grupe u kojima članice obavljaju različite finansijske usluge.⁷⁷

Pravilno uočavanje, procena i upravljanje rizikom leži u osnovi sigurnog poslovanja društava za osiguranje, i time postaje jedna od centralnih tema njihovog dobrog upravljanja. Kako bi obezbedili kvalitetno sagledavanje i upravljanje rizicima i uopšte upravljanje i kontrolu društava za osiguranje ključne odlike efektivnog sistema upravljanja čine adekvatna i transparentna organizaciona struktura sa strogim razgraničenjem i podelom nadležnosti i efikasan sistem prenosa informacija.⁷⁸ Ipak, u teoriji se ističe da iako ključne, to ne moraju da budu i jedine odlike sistema upravljanja, tako da je moguće identifikovati pored njih i druge.⁷⁹ Sistem upravljanja mora biti srazmeran prirodi, veličini i složenosti delatnosti koje obavljaju društva za osiguranje. Taj zahtev izuzetno je važan, budući da obezbeđuje proporcionalnost i prilagođava zahteve upravljanja kao i adekvatnosti kapitala prema veličini društva i poslovima i delatnostima kojima se bave.⁸⁰ To naročito odgovara shvatanju da regulativa mora da bude balansirana i ne sme da optereti društvo detaljima kako će upravljati svojim rizicima.⁸¹ Društvo za osiguranje mora da obezbedi sistem koji je za njega adekvatan, dok uprava mora da obezbedi i nadzire njegovo sprovođenje.

⁷³ P. Manes, 100.

⁷⁴ Više o razlikama između rizika kojima su izložene različite finansijske institucije vid. *Ibid.*, 105.

⁷⁵ A. van den Hurk, M. Siri, 56.

⁷⁶ Više o različitim funkcijama finansijskih organizacija i vezi sa rizicima u njihovom poslovanju vid. G. Ferrarini (2017), 4–6.

⁷⁷ P. Manes, 106–107.

⁷⁸ Direktiva Solventnost II, čl. 41, st. 1 i 2.

⁷⁹ A. van den Hurk, M. Siri, 53.

⁸⁰ *Ibid.*, 50; P. Manes, 112. Kod nas, ovi zahtevi posebno su uređeni delom zakona koji obezbeđuje sredstva i adekvatnost kapitala u Glavi V Zakona o osiguranju.

⁸¹ G. Ferrarini (2017), 18.

Ipak, insistira se na opštem regulatornom okviru, i ovlašćenju nadzornog tela da periodično kontroliše adekvatnost sistema upravljanjem rizikom.⁸²

Svim ključnim odlikama sistema upravljanja je zajedničko da zahtevaju od lica koja su za njih zadužena posebne standarde i uslove za obavljanje delatnosti, nadzorno telo ima uvid u to koja lica obavljaju ove funkcije, i mora biti obavešteno o svim promenama. Najzad, ključne funkcije podležu strogim uslovima da bi mogle da se prenesu ili povere na obavljanje trećim licima.⁸³

Prema Zakonu o osiguranju društvo za osiguranje mora da obezbedi efikasni sistem upravljanja, u koji ulaze upravljanje rizikom, sistem internih kontrola, interna revizija i aktuarstvo.⁸⁴ Taj sistem takođe je uslovljen veličinom i obimom aktivnosti, i naročito vrstama osiguranja koje društvo obavlja.

Društvo za osiguranje mora da obezbedi *sistem upravljanja rizicima*. Ovo je jedan od najvažnijih savremenih aspekata upravljanja u društvima za osiguranje, i naročito je izražen u evropskim pravilima koja su se razvila nakon ekonomske krize, uključujući i odredbe iz Direktive Solventnost II.⁸⁵ Društvo za osiguranje mora da razvije i primeni različite strategije, procese i procedure kako bi efikasno identifikovalo, procenilo i merilo rizike i njima adekvatno upravljalo.⁸⁶ Pored toga, dobro korporativno upravljanje zasniva se na efikasnom *sistemu unutrašnje (interne) kontrole*. Ovaj deo sistema upravljanja je, po uzoru na pravila EU, različit od upravljanja rizikom, iako je sa njim svakako povezan, i ogleda se u obezbeđenju poštovanja svih propisa koji se primenjuju na društvo za osiguranje i efikasnom poslovanju radi ostvarivanja njegovih ciljeva.⁸⁷ Prema odredbama Zakona o osiguranju, to znači postojanje odgovarajućih administrativnih i drugih procedura, postupaka i radnji koje uprava organizuje i primenjuje shodno prirodi, složenosti i rizičnosti posla.

U društvu za osiguranje nužno je organizovanje samostalne i nezavisne *interne revizije* koja se obavlja u posebno organizovanom delu društva.⁸⁸ Društvo za osiguranje angažuje najmanje jedno lice sa punim radnim vremenom radi vršenja interne revizije. Interni revizor ne može biti član uprave, niti je ovlašćen da obavlja druge poslove u društvu za osiguranje koji mogu da budu predmet interne revizije. Interna revizija odgovorna je za svoj rad neposredno nadzornom odboru. Dakle, upravljanje i kontrola višestepeno su i hijerarhijski organizovane.

Najzad, društvo za osiguranje angažuje lice u svojstvu *ovlašćenog aktuara* radi obavljanja aktuarskih poslova.⁸⁹ Imenuje ga i razrešava nadzorni odbor društva

⁸² *Ibid.*

⁸³ Navedeno prema A. van den Hurk, M. Siri, 53.

⁸⁴ ZO, čl. 147.

⁸⁵ Direktiva Solventnost II, čl. 44.

⁸⁶ Vid. posebno odeljak 2 Glave VI Zakona o osiguranju.

⁸⁷ A. van den Hurk, M. Siri, 63.

⁸⁸ ZO, čl. 154.

⁸⁹ ZO, čl. 161.

za osiguranje. Za to lice ne sme biti imenovano lice koje je član uprave ili interni revizor. On mora biti nezavisan i samostalan u obavljanju svojih poslova, te je nadzor nad radom ovlašćenog aktuara poveren Narodnoj banci Srbije.

f) Spoljna revizija

Važna provera finansijskih rezultata društva za osiguranje vrši se kroz objektivnu, stručnu i nepristrasnu reviziju.⁹⁰ Osnovni cilj uvođenja takve ocene vrši se radi provere rada društva za osiguranje, i naročito njegove uprave. Otud leži i poseban značaj ove kontrole u sistemu razvijenog korporativnog upravljanja.

U društvu za osiguranje reviziju obavljaju licencirani ovlašćeni revizori zaposleni u društvu za reviziju. Osnovni cilj revizije predstavlja mišljenje društva za reviziju da li su finansijski izveštaji društva za osiguranje sastavljeni u skladu sa propisima i da li objektivno i istinito prikazuju finansijsko stanje društva, rezultate poslovanja i poslovne tokove. Izbor društva za reviziju vrši društvo za osiguranje na osnovu prethodne saglasnosti Narodne banke Srbije.

g) Naknade

Naknade članova uprave mogu da dovedu do sukoba interesa između tih lica na jednoj i društva i njegovih akcionara na drugoj strani. Naročito su u centar pažnje korporativnog upravljanja došle nakon ekonomske krize, te je značajan broj odredbi koje poslednjih godina pokušavaju da ih urede.⁹¹ Zakon o osiguranju takođe nije propustio da posebno reguliše naknade. Njegovim odredbama predviđeno je da će najmanje jednom godišnje skupština razmatrati pismene informacije o zaradama, naknadama i drugim primanjima članova uprave (nadzornog i izvršnog odbora) i predlogu nadzornog odbora o zaradama, naknadama i drugim imovinskim koristima za narednu poslovnu godinu.⁹² Na ovom mestu takođe je uspostavljena i obaveza da se skupština informiše i razmotri ugovore zaključene između akcionarskog društva za osiguranje i članova uprave ili sa njima povezanih lica ukoliko su na taj način stekli imovinsku korist.

U ovom pitanju naročito su odredbe na nivou EU razrađene pravilima Delegiranog akta Evropske komisije.⁹³ Među osnovnim načelima stoji da se politika i praksa naknada posebno vezuju za strategiju i praksu upravljanja rizicima, kao

⁹⁰ ZO, čl. 182–186.

⁹¹ Naknade nisu posebno regulisane Direktivom Solventnost II iz 2009. godine, iako jesu detaljno u Delegiranom aktu Evropske komisije iz 2015. godine. U teoriji se to objašnjava činjenicom da se interesovanje za problem naknada naročito uvećalo tek nakon ekonomske krize. A. van den Hurk, M. Siri, 56.

⁹² ZO, čl. 60.

⁹³ Delegirani akt Evropske komisije 2015/35, čl. 275.

i dugoročne ciljeve društva i njegove poslovne rezultate. Nužno je da sadrže jasne i transparentne mere kojima se izbegava sukob interesa, otklanja diskriminacija i kojima se insistira na razumnoj politici vođenja poslova društva i preduzimanja rizika. Ohrabruje se formiranje posebne komisije za naknade i posebno se detaljno obrazlaže politika i praksa naknada koje se vezuju za učinak. Najzad, novije izmene su u obzir uzele i integrisanost rizika održivosti u sistem upravljanja rizikom, kako bi se promovisalo održivo i razumno upravljanje u društvima za osiguranje.⁹⁴

4. Dužnosti u društvima za osiguranje

Pravila koja uređuju dužnosti određenih lica prema privrednim društvima uređena su opštim pravilima kompanijskog prava i imaju značajnu primenu i u društvima za osiguranje.⁹⁵ Ipak, u teoriji se ističe da klasični sukob interesa koji postoji kod društava van finansijskog sektora ovde ima posebne dimenzije jer je reč o zaštiti mnogo širih interesa nego kod običnih društava.⁹⁶ Osim toga, tržište je u ovim delatnostima manje konkurentno, a mnogo više regulisano i pod stalnim i strogim nadzorom. Najzad, krajnji cilj nadzora nad korporativnim upravljanjem društava za osiguranje po pravilu će se odnositi na obezbeđenje pravilnog upravljanja rizikom i obezbeđenje likvidnosti, čime se ostvaruje zaštita interesa lica van društva – korisnika usluga osiguranja.⁹⁷ Zbog toga je zanimljivo videti da klasične dužnosti direktora čak i nakon finansijske krize nisu značajno drugačije u finansijskim institucijama od klasičnih društava u drugim delatnostima.⁹⁸

Zakon o osiguranju nije posebno uredio dužnosti u društvima za osiguranje, iako je neka pravila – posebno ona o dužnosti rada u interesu društva detaljnije i preciznije uredio i razradio. Takođe su se među posebnim odredbama našle i neke posebne dužnosti na koje treba obratiti pažnju.

a) Dužnost rada u interesu društva za osiguranje

Pitanje cilja radi koga se obavlja delatnost predstavlja, inače, jedno od centralnih i do sada mnogo puta razmotrenih pitanja korporativnog upravljanja.⁹⁹ Na ovom mestu vredni podsetiti na i dalje aktuelnu debatu o cilju privrednog društva i interesu u kome lica sa dužnostima moraju da se vode prilikom donošenja poslovnih

⁹⁴ Delegirani akt Evropske komisije 2015/35, čl. 275, st. 4.

⁹⁵ ZOPD, čl. 61–80.

⁹⁶ J. Abraham Akuffo, 44, 48

⁹⁷ *Ibid.*, 44, 48

⁹⁸ Steven L. Schwarcz, Aleaha Jones, Jiazhen Yan, „Responsibility of directors of financial institutions”, *Governance of Financial Institutions* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Gerard van Solinge), Oxford University Press, Oxford, 2019, 166.

⁹⁹ „Cilj društva je ... centralna tema korporativnog upravljanja...”, G. Ferrarini (2024), 121.

odluka.¹⁰⁰ Dok vodeća američka teorija već godinama unazad ističe primarni interes akcionara (*shareholder primacy*),¹⁰¹ dotle je na drugom kraju tog spektra skup različitih nosilaca interesa iz nemačke pravničke kulture (*stakeholder approach*), a negde između njih se nalazi modernije rešenje iz engleske kompanijskopravne regulative (*enlightened shareholder value*).¹⁰²

Društva za osiguranje predstavljaju specifična društva, budući da su usled delatnosti koje obavljaju naročito izraženi potreba zaštite sigurnosti i stabilnosti poslovanja. Osim toga, kod njih je pojačana potreba zaštite ne samo investitora ili poverilaca, već i interesa drugih lica – ovde naročito korisnika usluga osiguranja. Zbog toga se u korporativnom upravljanju društava za osiguranje kao osnovni problem postavlja pitanje usklađenosti različitih ciljeva.

Naime, da li društvo pre svega (ili isključivo) obavlja svoju delatnost radi sticanja dobiti, što je klasični cilj u poslovanju privrednih društava, ili kod društava za osiguranje treba voditi računa i o ostvarenju nekih posebnih ciljeva, kao što su zaštita interesa korisnika usluga osiguranja, i šire, stabilnost finansijskog sistema.¹⁰³ Evropska unija u svojim propisima posebno ističe da je najvažniji cilj posebnog regulisanja nad delatnostima osiguranja i reosiguranja zaštita interesa osiguranika i drugih korisnika usluga osiguranja.¹⁰⁴ Osim toga, budući da su društva za osiguranje od izuzetnog značaja za funkcionisanje i stabilnost tržišta finansijskih usluga, to je razlog što u njihovom regulisanju postoji povećana briga i stroži uslovi poslovanja kako bi se zaštitio opšti, javni interes. Ovi specifični ciljevi su usloveli posebno uređenje nadzora nad društvima koja obavljaju delatnost osiguranja. Isti smisao dao je i srpski zakonodavac osnovnim pravilima kojima se uređuju društva za osiguranje, te se uređuje nadzor nad tim subjektima *radi zaštite prava i interesa osiguranika i drugih korisnika osiguranja i radi očuvanja i jačanja stabilnosti finansijskog sistema*.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Literatura je o ovom pitanju vrlo obimna, ali na ovom mestu vredi uputiti na zanimljivu diskusiju nakon što je Evropska komisija objavila Ernst i Jang Studiju o dužnostima direktora i održivom korporativnom upravljanju (EY for the European Commission, Study on directors' duties and sustainable corporate governance: Final report, July 2020, dostupno na adresi: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e47928a2-d20b-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en> 31. 8. 2024). Nakon njenog objavljivanja usledila je izuzetno žustra rasprava o cilju privrednog društva. Vid. odgovore nekoliko vodećih autora na: <https://www.ecgi.global/events/directors-duties-and-sustainable-corporate-governance> 31. 8. 2024.

¹⁰¹ Ipak, čak 33 države u SAD u svom zakonodavstvu pominju i interese drugih lica o kojim direktor vodi računa. Vid. S. L. Schwarcz, A. Jones, J. Yan, 156.

¹⁰² G. Ferrarini (2024), 122–123, i naročito za istorijski i uporedni pregled 127–139; slično: Vuk Radović, „Cilj privrednog društva sa osvrtnom na aktuelnu pandemiju“, Revija Kopaoničke škole prirodnog prava, br. 2/2021, 34–44; Klaus J. Hopt, „Corporate Purpose and Stakeholder Value – Historical, Economic and Comparative Law Remarks on the Current Debate, Legislative Options and Enforcement Problems“, ECGI Law Working Paper, No. 690/2023, dostupno na adresi: https://www.ecgi.global/sites/default/files/working_papers/documents/hoptklausjcorporatepurposeand-stakeholdervalueecgi.pdf 31. 8. 2024; K. J. Hopt (2021), 21.

¹⁰³ D. Busch, G. Ferrarini, G. van Solinge, 13.

¹⁰⁴ Recital 16 Direktive Solventnost II.

¹⁰⁵ ZO, čl. 13, st. 1.

Zakon o osiguranju sadrži vrlo složenu definiciju kojom predviđa dužnost rada uprave u interesu društva za osiguranje.¹⁰⁶ Članovi uprave su dužni da preduzimaju mere radi sprečavanja nezakonitih ili neprimerenih radnji i uticaja koji su štetni ili nisu u najboljem interesu akcionarskog društva za osiguranje i njegovih akcionara. One se odnose na radnje i uticaje koje vrše lica koja su blisko povezana s tim društvom i krajnji cilj im je zaštita interesa korisnika usluga osiguranja.

Dakle, na prvom mestu treba ukazati na važno pitanje cilja u kome prema našim propisima treba da posluju društva za osiguranje ili, drugačije posmatrano, interes koji se pri tome ostvaruje (i štiti). U ovoj složenoj zakonskoj definiciji istaknuto je više interesa: to su interes akcionarskog društva za osiguranje i interes njegovog akcionara, ali i interes korisnika usluge osiguranja. To je daleko kompleksnija, multi-interesna koncepcija koja zahteva od uprave da pored rada u interesu društva – kako je klasično definisana dužnost njihovog postupanja u opštoj teoriji kompanijskog prava, uzme u obzir i druge interese.¹⁰⁷ Sa jedne strane oni imaju dužnost da spreče nezakonite ili neprimerene štetne ili radnje i uticaje koji nisu u interesu društva i njegovih akcionara. Otuda se pretpostavlja da su ovi interesi jednaki – ili da se oni moraju definisati tako da budu usklađeni.

Pored toga, uprava mora da preduzme mere te naročito spreči radnje i uticaje lica koja su blisko povezana sa društvom kako bi zaštitili korisnike usluga osiguranja – lica koja stoje van društva. Otud se interes ovih lica unapređuje i stavlja u isti rang sa interesom samog društva za osiguranje i njegovih akcionara. To je svakako mnogo šire poimanje interesa privrednog društva od klasičnog.

Definicija rada u interesu društva iz Zakona o osiguranju ne daje dovoljno argumenata koji bi išli u prilog zaključku da je prema njoj interes društva za osiguranje i interes njegovih akcionara jednak drugim interesima (naročito interesu lica van društva). Ipak, ono što ovde vredi istaći jeste poseban položaj korisnika usluga osiguranja u definisanju krajnje svrhe postojanja društava za osiguranje, i otuda njihovo važno mesto u definisanju samog *interesa društva* za osiguranje. Uprava društva mora da postupa u interesu društva za osiguranje, vodeći računa o interesu korisnika usluga osiguranja. To znači da uprava na prvo mesto treba da stavi interes društva za osiguranje – u koji je uključen kao krajnji cilj interes korisnika osiguranja, a tek onda interes akcionara, čime se on jasno nalazi na drugom mestu kada dođe do njihovog međusobnog sukoba.

Sličan stav zauzima i Međunarodno udruženje nadzornih tela u osiguranju, koje u poslednjim revidiranom definisanju Osnovnih principa osiguranja izričito ističe načelo opreznog i savesnog upravljanja i nadzora poslova osiguranja uvažavajući i štiteći interes korisnika usluga osiguranja.¹⁰⁸ Isto čine i OECD Uputstva o

¹⁰⁶ ZO, čl. 59.

¹⁰⁷ Vid. opštu definiciju postupanja u najboljem interesu društva iz čl. 63 ZOPD. U teoriji kod nas vid. i M. S. Vasiljević, 100–116.

¹⁰⁸ International Association of Insurance Supervisors, Insurance Core Principles and Common Framework for the Supervision of Internationally Active Insurance Groups, Updated, November 2019, dostupno na

upravljanju u društvima za osiguranje koja nalažu da članovi odbora postupaju u najboljem interesu društva, ali da moraju da uzmu u obzir interese korisnika usluga osiguranja, odnosno drugih nosilaca interesa, shodno okolnostima slučaja.¹⁰⁹ Slično se u evropskoj teoriji razmišlja ne samo kod ovih, već i drugih finansijskih institucija, naročito kod banaka.¹¹⁰ Posledica toga, smatra se, nije samo definisanje krajnjeg cilja (ovde) zaštite interesa korisnika osiguranja, već manji značaj kontrolnog akcionara, institucionalnih investitora, i uopšte pitanja koja se odnose na kontrolu.¹¹¹

Najzad, dužnost uprave da preduzme mere radi sprečavanja radnji i uticaja zahteva od njih pažnju u raznim situacijama sukoba interesa drugih lica sa društvom, i njegovog sprečavanja, što je značajno šira obaveza od klasične dužnosti rada u interesu privrednog društva. Takođe ona postoji pored dužnosti izbegavanja sukoba ličnog (i interesa sa njim povezanog lica) sa interesom društva.¹¹² Ovde nije reč o dužnosti lojalnosti članova uprave – iako ona svakako postoji na osnovu primene opštih pravila kompanijskog prava, već o dužnosti pažnje i pojačanog nadzora nad drugim licima – koja su blisko povezana sa društvom za osiguranje, i koja mogu da budu u sukobu interesa sa njim. Drugim rečima, u slučaju sukoba interesa blisko povezanog lica sa društvom za osiguranje uprava mora na prvom mestu da štiti interes korisnika usluge osiguranja ispred interesa drugih lica u društvu (uprave, akcionara itd.).

Posebno definisanje dužnosti rada u interesu društva za osiguranje u srpskom pravu nije bilo pod uticajem najvažnijih odredbi prava EU, koje vrlo sumarno ukazuju na obavezu da zakonodavstva zemalja članica EU predvide da organi upravljanja i nadzora društava za osiguranje imaju krajnju odgovornost u poštovanju pravila koja su usvojena radi primene odredbi kojima je regulisana delatnost osiguranja.¹¹³ Sličnu obavezu društva za osiguranje prilikom obavljanja njihove delatnosti predvideo je i Zakon o osiguranju kod načela poslovanja, o čemu je ranije već bilo reči.¹¹⁴ Osim toga, pravo EU ne sadrži dalja pravila o interesu društva za osiguranje, niti posebno uređuje dužnosti pojedinih lica u tim društvima. Ipak, već je rečeno da se među uvodnim odredbama Direktive Solventnost II *načelno* ističe da je *najvažniji cilj posebnog regulisanja nad delatnostima osiguranja i reosiguranja zaštita interesa osiguranika i drugih korisnika usluga osiguranja*.¹¹⁵ U teoriji se zbog toga naglašava da to znači da društva za osiguranje moraju da vode računa i o drugim interesima,

adresi: <https://www.iaisweb.org/uploads/2022/01/191115-IAIS-ICPs-and-ComFrame-adopted-in-November-2019.pdf> 31. 8. 2024, Osnovni principi osiguranja, br. 7, 50.

¹⁰⁹ OECD Uputstva o upravljanju u društvima za osiguranje, Preporuka I A 1, 11.

¹¹⁰ K. J. Hopt (2021), 22.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Upord. ZOPD, čl. 69.

¹¹³ Direktiva Solventnost II, čl. 40.

¹¹⁴ Vid. ZO, čl. 19, kao i prvi odsek trećeg dela ovog rada.

¹¹⁵ Direktiva Solventnost II, recital 16.

uključujući naročito finansijsku stabilnost i pravično i stabilno tržište, sve dok to nije na štetu korisnika usluge osiguranja.¹¹⁶

Kako bi se naglasilo da društva za osiguranje imaju važnu socijalnu ulogu, smernice o korporativnom upravljanju sadrže preporuke radi boljeg informisanja i ostvarivanja zainteresovanih lica koja stoje van društva – osiguranika, korisnika osiguranja itd.¹¹⁷ Ipak, smernice jasno ističu da se rast i razvoj društva za osiguranje ne može ostvariti na štetu interesa tih lica. Time je jasno da interes tih lica nije jednak interesu društva za osiguranje (niti njegovih akcionara), iako se on mora uzeti u obzir pri razmatranju rada u interesu društva za osiguranje.

b) Dužnosti u vezi sa pravnim poslovima

Među posebnim odredbama koje uređuju dužnosti u društvima za osiguranje našla se i ona koja ovlašćuje nadzorni odbor u društvu za osiguranje da preduzme mere radi otklanjanja sukoba interesa u pravnim poslovima sa ličnim interesom. Naime, nadzorni odbor ima dužnost da obezbedi da pravni poslovi zaključeni sa akcionarima, povezanim licima ili drugim licima koja imaju dužnost prema društvu ne smeju da budu nepovoljniji po to društvo od istih poslova zaključenih po tržišnim uslovima.¹¹⁸ Ova mera predstavlja razradu opšteg pravila rada u interesu društva za osiguranje i konkretizaciju mere koju članovi uprave imaju dužnost da preduzmu radi sprečavanja štete ili drugih posledica koje su suprotne interesu društva.¹¹⁹ Ona je po prirodi stroža od opšteg pravila koje ne sprečava zaključenje posla ili preduzimanje radnje ukoliko oni nisu zaključeni ili preduzeti pod tržišnim uslovima, već zahteva prijavljivanje i odobrenje pravnog posla ili radnje, iako postoji mogućnost da se posao ili radnja ponište kada nisu zaključeni ili preduzeti po fer vrednosti.¹²⁰

c) Dužnost čuvanja poverljivih podataka

Među specifičnim odredbama koje regulišu poslovanje društava za osiguranje našla se i obaveza čuvanja poverljivih podataka kao posledica posebno osetljive delatnosti kojom se ova društva bave.¹²¹ Predviđena je obaveza društva za osiguranje da čuva kao poverljive podatke i okolnosti koje sazna u poslovanju sa osiguranikom

¹¹⁶ A. van den Hurk, M. Siri, 51.

¹¹⁷ Odsek IV: Uloga zainteresovanih lica Smernice br. 2.

¹¹⁸ ZO, čl. 55, st. 19.

¹¹⁹ Opšte pravilo omogućava odobrenje pravnog posla ili radnje u slučaju postojanja ličnog interesa, pri čemu se utvrđivanje tzv. fer vrednosti stvari ili prava koje su predmet pravnog posla ili radnje zahteva u slučaju kada vrednost predmeta pravnog posla prelazi 10% ili više knjigovodstvene vrednosti ukupne imovine društva. Vid. ZOPD čl. 66.

¹²⁰ ZOPD čl. 67.

¹²¹ ZO, čl. 175.

ili drugim korisnikom prava iz osiguranja. Međutim, pored društva za osiguranje, posebna dužnost čuvanja ovih podataka tereti i određeni krug lica, među kojima su članovi organa društva za osiguranje, akcionari, zaposleni u društvu za osiguranje i druga lica kojima u vezi sa radom u društvu ili vršenju usluga za društvo postanu dostupni ovi podaci.

Obaveza čuvanja podataka tajnim odnosi se na zabranu saopštavanja ili dostavljanja trećim licima, korišćenje ili omogućavanje korišćenja tih podataka trećim licima. Obaveza čuvanja podataka tajnim postoji i nakon prestanka svojstva na osnovu koga su im ta lica pristupila. Za povredu obaveze predviđena je prekršajna odgovornost.

d) Posebne dužnosti u blizini likvidacije ili stečaja: dužnost obaveštavanja

Posebna delatnost društva za osiguranje uslovlja je i strože dužnosti koje članovi uprave imaju u blizini likvidacije ili stečaja.¹²² Posebno je uređena dužnost izvršnog odbora da pisanim putem obavesti nadzorni odbor o ugroženoj likvidnosti ili solventnosti. Ista obaveza postoji i ukoliko nastupe razlozi za prestanak važenja dozvole za rad ili oduzimanje dozvole za rad ili zabrane obavljanja određenih delatnosti; ili ako društvo prestane da ispunjava uslove koji se odnose na adekvatnost kapitala. U svakom od ovih slučajeva dalja obaveza informisanja leži na nadzornom odboru prema Narodnoj banci Srbije.

Za propust u obaveštavanju usled nastupanja ovih činjenica predviđena je individualna odgovornost članova uprave za štetu pričinjenu akcionarskom društvu za osiguranje. Takođe je predviđena i prekršajna odgovornost fizičkog lica.

IV Pogled u budućnost: održivo korporativno upravljanje u društvima za osiguranje

Savremeno korporativno upravljanje izmenjeno je prema sadržini i ciljevima u velikoj meri u odnosu na dosadašnja pravila. To važi kako u opštoj teoriji i praksi korporativnog upravljanja, tako i u posebnim (pa i finansijskim) delatnostima, uključujući i društava za osiguranje. Još 2018. godine je Evropska unija promovisala održivu ekonomiju, a Izveštaj visoke grupe stručnjaka za održivo finansiranje već u svom Predgovoru najavljuje da je „Održivost tema našeg doba – a finansijski sistem ima vodeću ulogu u ostvarenju tog cilja”.¹²³ Između ostalog, preporuke iz tog Izveštaja daju poseban značaj u promovisanju održivosti društvima u finansijskom

¹²² ZO, čl. 65.

¹²³ Izveštaj visoke grupe stručnjaka za održivo finansiranje (EU High-Level Expert Group on Sustainable Finance, *Financing a Sustainable European Economy: Final Report 2018 by the High-Level Expert Group on*

sektoru, a društvima za osiguranje daju važnu ulogu u kapitalnom, dugoročnom i infrastrukturnom održivom investiranju.¹²⁴ To je i logično, budući da se smatra da su aktivnosti društava za osiguranje po prirodi najbliže ciljevima održivog finansiranja.¹²⁵

Osim toga, ukazuje se i na važne aspekte održivog korporativnog upravljanja. Pre svega, od članova uprave u društvima u finansijskom sektoru zahtevaju se stroži uslovi kako bi ta lica imala dovoljno znanja i veština u proceni i postupanju sa dugoročnim i rizicima u održivom poslovanju.¹²⁶ Dalji razvoj ove oblasti (uključujući Akcioni plan Evropske komisije iz 2018. godine i Održivu finansijsku strategiju iz 2021. godine) ostao je privržen održivoj ekonomiji sa snažnim osloncem na društva u finansijskom sektoru, uključujući i društva za osiguranje.¹²⁷

Prva ozbiljna inicijativa regulisanja održivog korporativnog upravljanja pojavila se u okviru Evropske komisije, nakon što je 2020. godine objavljena Ernst i Jang Studija o dužnostima direktora i održivom korporativnom upravljanju. Uprkos brojnim kritikama, Evropska komisija je na osnovu te studije još februara 2022. godine usvojila Predlog direktive o dužnoj pažnji u održivom poslovanju.¹²⁸ Direktiva je potvrđena u Savetu EU 24. aprila 2024 i konačno objavljena tokom jula 2024. godine čime je postignut politički dogovor u ovoj važnoj oblasti poslovanja društava i okončan dugačak, buran i u nekoliko trenutaka neizvestan (pa čak i dramatičan) ishod usvajanja ovog dokumenta.¹²⁹ Direktiva ima izuzetno vredne ciljeve koji se ogledaju u odgovornijem dugoročnom održivom poslovanju privrednih društava. Harmonizovana je dužnost održivog poslovanja i uspostavljena veza sa standardima postupanja, usled čije povrede Direktiva predviđa raznovrsne upravne i građansko-pravne sankcije. Za društva za osiguranje od izuzetnog je značaja, budući da su i ona (kao i društva za reosiguranje) izričito obuhvaćena njenim odredbama.¹³⁰

Takođe, ESG faktori su već godinama unazad sastavni deo u poslovanju društava za osiguranje, pre svega u njihovom upravljanju rizicima, ali i u njihovom uticaju na korporativno upravljanje. U značajnoj meri ti faktori utiču na odluke koje

Sustainable Finance), 2018, dostupno na adresi: https://finance.ec.europa.eu/document/download/2e65c-b1e-bd47-4441-816a-d89ec61eef45_en?filename=180131-sustainable-finance-final-report_en.pdf 31. 8. 2024, 3.

¹²⁴ *Ibid.*, 5, 70–73.

¹²⁵ Arthur van den Hurk, „The Role of Prudential Regulation and Supervision of Insurers in Sustainable Finance”, *Sustainable Finance in Europe: Corporate Governance, Financial Stability and Financial Markets* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Seraina Grünwald), Second Edition, Palgrave Macmillan, Cham, 2024, 375.

¹²⁶ Izveštaj visoke grupe stručnjaka za održivo finansiranje, 39.

¹²⁷ Više o tim inicijativama A. van den Hurk, 379.

¹²⁸ Detaljno i kritički o njenim predloženim, a kasnije odbačenim odredbama kojima bi se harmonizovala dužnost pažnje direktora, i sa osvrtom na prethodne inicijative, vid. Milena Mitrović, „Dužnosti direktora u održivom korporativnom upravljanju”, *Pravo i privreda*, br. 3/2023, 847–852, 856–866.

¹²⁹ Direktiva o dužnoj pažnji u održivom poslovanju (*Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859*), *OJ L* 2024/1760, 5. 7. 2024).

¹³⁰ Direktiva o dužnoj pažnji u održivom poslovanju, čl. 3 st. 1 tač. a) podtač. iii) alineja 5 i 6.

se donose u društvima za osiguranje i ukazuju na poželjni smer u njihovom upravljanju. Okretanje ka tim ciljevima ključno je za pojedine interesne grupe, uključujući investitore i akcionare svih društava.¹³¹ Sve više postaje i važan element u definisanju ciljeva dugoročnog i održivog poslovanja društava za osiguranje.

U pravu RS se do nedavno posebna pažnja nije obraćala na održivo korporativno upravljanje. Ipak, pod globalnim uticajem principa i standarda održivog poslovanja, naročito pod uticajem prava EU i uporednog prava, ti principi i standardi već uveliko čine deo poslovanja društava za osiguranje u Republici Srbiji. U poslednje vreme upravo su oni najvažniji aspekti korporativnog upravljanja i kod nas.

Do sada je već bilo reći o dužnosti društava za osiguranje da posluju u skladu sa zakonom, opštim aktima, aktima poslovne politike, pravilima struke osiguranja i aktuarske struke, kao i u skladu sa dobrim poslovnim običajima i poslovnom etikom u najboljem interesu društva za osiguranje i njegovih akcionara.¹³² Imajući u vidu sve što je ranije rečeno o posebnom cilju i interesa društva za osiguranje, kao i pod uticajem novijih shvatanja o održivom korporativnom upravljanju, iako to izričito nije navedeno, *dužnost rada društva za osiguranje trebalo bi razumeti tako da ona nesporno obuhvati i principe i standarde ekološki i društveno odgovornog poslovanja.*

Danas je više nego ikad naročito izazovna dužnost nadzora članova uprave nad sprovođenjem sve kompleksnijih pravila poslovanja, sistema upravljanja i kontrole nad njegovih sprovođenjem. Sa druge strane, relativizuje se klasično donošenje poslovnih odluka koje je usmereno isključivo na ostvarivanje dobiti i kratkoročni interes akcionara društva. Autori ističu da su direktori, suočeni sa brojnim zahtevima koje nalaže dužnost poštovanja brojnih pravila i standarda u savremenom održivom poslovanju, sve manje zaštićeni pravilom poslovnog odlučivanja.¹³³ Zbog toga će budućnost ove oblasti biti u razvoju modernih pravila održivog korporativnog upravljanja i njihovo dalje integrisanje u upravljanje društvima za osiguranje.

U uporednom pravu se radi toga ozbiljno govori o problemu kvalifikacije direktora (i uopšte članova uprave). U tom cilju posebno je interesantna diskusija o daljem preciziranju i unapređenju pravila fit and proper. Sve više je upitno kako je moguće da se obezbedi da ta lica pravilno procenjuju i sprečavaju ne samo poslovne, već i brojne druge rizike. Oni se, primera radi, odnose na klimatske promene, zaštitu životne sredine, zaštitu podataka, korišćenje veštačke inteligencije itd. Visoka grupa stručnjaka za održivo finansiranje podstakla je unapređenje zahteva testa *fit and proper* na način da članovi uprave društava u finansijskom sektoru moraju da imaju dovoljno znanja i veština u rizicima održivog poslovanja, naročito razumevanje

¹³¹ Thilo Kuntz, „Introduction to Research Handbook on Environmental, Social and Corporate Governance“, *Research Handbook on Environmental, Social and Corporate Governance* (Ed. Thilo Kuntz), Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA, 2024, 4.

¹³² Načela poslovanja čl. 19 Zakona o osiguranju.

¹³³ T. Kuntz (2024a), 68–69.

dugoročnih rizika i rizika održivosti, boljeg poznavanja multi-interesnog shvatanja i cilja privrednog društva koji vodi računa o brojnim nosiocima interesa, uključujući i one van društva za osiguranje i, najzad, razumevanje potreba klijenata koje se tiču održivosti.¹³⁴ Tu preporuku valjalo bi primeniti i u domaćim društvima za osiguranje, imajući u vidu standard koji Zakon o osiguranju definiše prilikom propisivanja uslova za imenovanje jednog lica za člana uprave u društvu za osiguranje. Naime, uslov da jedno lice ima odgovarajuće kvalifikacije, znanje i iskustvo koji su potrebni za obavljanje ove funkcije trebalo bi da uključi i one koje se odnose na održivost. Ipak, bilo bi poželjno da takvi zahtevi budu dalje precizirani, kako bi se podstaklo i unapredilo održivo poslovanje društava za osiguranje i kod nas.

Literatura

- Abraham Akuffo, J., *Corporate Governance and Accountability of Financial Institutions: The Power and Illusion of Quality Corporate Disclosure*, Palgrave Macmillan, 2020.
- Busch D., Palm-Steyerberg I., „Fit and Proper Requirements in EU Financial Regulation: Towards More Cross-Sectoral Harmonization“, *Governance of Financial Institutions* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Gerard van Solinge), Oxford University Press, Oxford, 2019.
- Busch D., Ferrarini G., van Solinge G., „Governing Financial Institutions: Law and Regulation, Conduct and Culture“, *Governance of Financial Institutions* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Gerard van Solinge), Oxford University Press, Oxford, 2019.
- Ferrarini G., „Corporate Purpose and Sustainability Due Diligence“, *Sustainable Finance in Europe: Corporate Governance, Financial Stability and Financial Markets* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Seraina Grünewald), Second Edition, Palgrave Macmillan, Cham, 2024.
- Ferrarini G., „Understanding the Role of Corporate Governance in Financial Institutions: A Research Agenda“, ECGI Law Working Paper N° 347/2017, March 2017, dostupno na adresi: <https://ssrn.com/abstract=2925721>, 31. 8. 2024.
- Hansmann H., *The ownership and governance of mutual insurance companies*, 9 August, 2022, dostupno na adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4186367 31. 8. 2024.
- Hopt K.J., „Corporate Governance of Banks and Financial Institutions: Economic Theory, Supervisory Practice, Evidence and Policy“, *European Business Organization Law Review*, Vol. 22, Nr. 1/2021.

¹³⁴ Izveštaj visoke grupe stručnjaka za održivo finansiranje, 39.

- Hopt Klaus J., „Corporate Purpose and Stakeholder Value – Historical, Economic and Comparative Law Remarks on the Current Debate, Legislative Options and Enforcement Problems“, ECGI Law Working Paper, No. 690/2023, dostupno na adresi: https://www.ecgi.global/sites/default/files/working_papers/documents/hoptklausjcorporatepurposeandstakeholder-valueecgi.pdf 31. 8. 2024.
- Jevremović Petrović T., „Obavezno objavljivanje kao instrument zaštite poverilaca u kompanijskom pravu“, *Pravo i privreda*, br. 4–6/2011.
- Jevremović Petrović T., Grupe privrednih društava, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Kuntz T., „Introduction to Research Handbook on Environmental, Social and Corporate Governance“, *Research Handbook on Environmental, Social and Corporate Governance* (Ed. Thilo Kuntz), Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA, 2024.
- Kuntz T., „How ESG is weakening the business judgement rule“, *Research Handbook on Environmental, Social and Corporate Governance* (Ed. Thilo Kuntz), Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA, 2024.
- Lepetić J., „Povezana lica u poslovnim pravu“, *Pravo i privreda*, br. 10–12/2015.
- Manes P., „Corporate Governance, the Approach to Risk and the Insurance Industry under Solvency II“, *Solvency II: A Dynamic Challenge for the Insurance Market* (Eds. Mans Andenas, Renzo G. Avesani, Paola Manes, Francesco Vella, Philip R. Wood), Mulino, Bologna, 2017.
- Mitrović M., „Dužnosti direktora u održivom korporativnom upravljanju“, *Pravo i privreda*, br. 3/2023.
- Petrović Tomić N., *Pravo osiguranja: Sistem*, Knjiga I, Službeni glasnik, Beograd, 2019.
- Radović V., „Cilj privrednog društva sa osvrtom na aktuelnu pandemiju“, *Revija Kopaoničke škole prirodnog prava*, br. 2/2021.
- Siri M., Zhu S., „Integrating Sustainability in EU Corporate Governance Codes“, *Sustainable Finance in Europe: Corporate Governance, Financial Stability and Financial Markets* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Seraina Grünewald), Second Edition, Palgrave Macmillan, Cham, 2024.
- Schwarcz S. L., Jones A., Yan J., „Responsibility of directors of financial institutions“, *Governance of Financial Institutions* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Gerard van Solinge), Oxford University Press, Oxford, 2019.
- van den Hurk A., „The Role of Prudential Regulation and Supervision of Insurers in Sustainable Finance“, *Sustainable Finance in Europe: Corporate Governance, Financial Stability and Financial Markets* (Eds. Danny Busch,

Guido Ferrarini, Seraina Grünewald), Second Edition, Palgrave Macmillan, Cham, 2024.

- van den Hurk A., Siri M., „Comparative regulation of corporate governance in the insurance sector“, *Governance of Financial Institutions* (Eds. Danny Busch, Guido Ferrarini, Gerard van Solinge), Oxford University Press, Oxford, 2019.
- Vasiljević M., *Korporativno upravljanje: Izabrane teme*, Udruženje pravnika u privredi Srbije, Beograd, 2013.